

Fra et relativistisk til et relasjonelt paradigme

Religionsvitenskap i bevegelse

AV INGVILD SÆLID GILHUS

INSTITUTT FOR ARKEOLOGI, HISTORIE, KULTUR- OG RELIGIONSVITENSKAP
UNIVERSITETET I BERGEN

Anne Stensvold er en av få forskere som har diskutert betydningen av Thomas Kuhns (1970) paradigmetenkning for religionsvitenskap, og i artikkelen «Hunting for Paradigms in the History of Religions» presenterer Stensvold (2004) det som hun kaller for «et relativistisk paradigme». I dette bidraget til et festskrift til ære for henne ønsker jeg å vende tilbake til hennes ideer om paradigmer i religionsvitenskap og se dem i forhold til den senere utviklingen i faget.¹

Nøkkelord: Thomas Kuhn, fenomenologisk paradigme, relativistisk paradigme, relasjonelt paradigme, sammenligning, historisk tilnærming

Inspirert av Thomas Kuhn betrakter Stensvold evolusjonisme og fenomenologi som paradigmer, og hun viser at religionsvitenskap var dominert av evolusjonisme fra 1830-tallet til 1920-tallet og deretter av fenomenologi frem til 1970-tallet (Stensvold 2004). Stensvold peker på Mircea Eliades dominerende innflytelse i faget, noe som

---

¹ Stensvold bruker begrepet «History of Religions» som fagbetegnelse. Denne betegnelsen ble mye brukt tidligere, men jeg har likevel valgt å oversette den med religionsvitenskap, som nå er den vanlige norske betegnelsen. Senere i denne artikkelen vil jeg med referanse til Stensvolds arbeider diskutere den historiske dimensjonen i faget.

holdt fenomenologien i live lenge etter at andre humanistiske fag hadde tatt opp utfordringene fra marxisme og strukturalisme. På nittitallet endret dette seg, og religionsvitenskap beveget seg inn i den postmoderne verden med dens usikkerheter. I vitenskapelig tenkning kom dette til uttrykk i form av relativisme og troen på gyldigheten av ulike perspektiver, men utover pluralisme og toleranse var ingen felles enighet lenger mulig (Stensvold 2004, 54): «The point I wish to make here is that the relativistic paradigm does not allow further clarifications: beyond pluralism and tolerance no collective agreement is possible apart from a collective celebration of unlimited possibilities» (55). Religionsfenomenologien hadde tilsynelatende vært apolitisk, og innenfor dens paradigme hadde ikke politikk vært et verdig studieobjekt: «Phenomenology turned a blind eye to political religion, viewing it as some sort of pseudo-religion» (57). Da fenomenologien til slutt mistet sin kraft, lå veien åpen for å studere religion og politikk. Stensvold påpeker at da studiet av religion og politikk ble en vesentlig del av faget, tvang dette oss til å revurdere våre verdier og idealer, og det satte det tradisjonelle studiet av religion under et visst press, noe som krevde en ny refleksivitet (58–59). I denne situasjonen er det et avgjørende behov for komparative tilnærminger der vekt blir lagt på forskjeller heller enn på likheter.

Stensvold påpeker at kritikken rettet mot evolusjonisme og fenomenologi førte til en destabilisering av etablerte hierarkier og sentraliserte strukturer (2004, 54). I det evolusjonistiske paradigmet legges det vekt på rasjonalitet, med et hierarkisk system av religioner, rangert fra de mest «primitive» til de monoteistiske, og muligens videre til et høyere religionsløst stadium. Det fenomenologiske paradigmet har derimot dreid seg rundt et sentralt hellig element eller guddommelighet (54). Videre understreket Stensvold at denne typen ordnede verdensbilder ikke lenger er mulig innenfor et relativistisk rammeverk. Når paradigmer skifter, påvirker dette også sterkt hvorledes man ser på tidligere tiders forskning, og det påskynder prosessen med å gjøre denne forskningen mindre relevant (Gilhus 2023, 302).

I årene som har gått siden Stensvold skrev denne artikkelen, har det vært en utvikling i faget, og flere forskere har pekt på muligheten for en ny vending i religionsvitenskap. Denne vendingen er av noen beskrevet som et relasjonelt paradigme. Et slikt paradigme eller vending innebærer at i stedet for å forholde seg faglig til en religiøs verden av essenser, ting og institusjoner, forholder man seg nå til en verden definert gjennom prosesser og skiftende konstellasjoner av relasjoner og nettverk. Utviklingen av et relasjonelt paradigme er ikke unikt for religionsvitenskap; å forstå kom-

plekse fenomener som prosesser og relasjoner har hatt økende betydning i flere akademiske disipliner innenfor humaniora, samfunnsvitenskap og naturvitenskap (Walsh mfl. 2021, 74–75).

Oliver Krüger slutter seg til Stensvold og understreker at et paradigmeskifte innebærer at det konsentriske preget med Gud eller det hellige i sentrum må vike, og at ideen om en hierarkisering av religioner også har blitt forlatt (Krüger 2022, 82). Når Krüger foreslår å karakterisere den nye vendingen i faget som et relasjonelt paradigme (*relational paradigm*), slår han fast at denne termen er så generell at den ikke forutsetter et spesielt, eksklusivt teoretisk rammeverk, noe andre begreper antagelig ville ha gjort (81–82). Krüger utdyper hva han mener ligger i et relasjonelt paradigme. Han fremhever endringen fra et aristotelisk paradigme, definert av etymologi, essenser og typologier, til et religionsparadigme med vekt på menneskelige interaksjoner, kommunikasjoner og relasjoner, som studeres i skiftende sosiale, kulturelle og historiske sammenhenger (61).² I et relasjonelt paradigme er det ikke så mye tale om hva religion er, men om hva religion gjør (87), og utgangspunktet er ikke lenger en universell definisjon av religion. At det er vanskelig å skape et allment religionsbegrep, og at det er mer fruktbart å se religion som et relasjonsbegrep, gjør også Katja Rakow (2020) et poeng av. Hun bruker riktignok ikke betegnelsen paradigme, men beskriver i stedet religion som et relasjonsfenomen. Rakow hevder at det er lite formålstjenlig å si noe generelt om genus «religion»: «Religion is not an essentialist category, but a relational phenomenon, which makes it rather unproductive to state anything general about the genus ‘religion’, because the term does not refer to a stable referent, but to contingent and changing formulations» (Rakow 2020, 259).

Problemer med religionskategorien har vært drøftet og er et tilbakevendende tema i fagdiskusjoner, også i diskusjoner om det relasjonelle. Ifølge Volkhard Krech er religionsvitenskap i ferd med å miste sitt sentrum, og det er vanskelig å enes om at religion har en egen empirisk eksistens (Krech 2020, 97). Krech hevder at religiøse elementer, religiøse tradisjoner og et religiøst felt må studeres med en relasjonell tilnærming, noe som innebærer at hver religiøs enhet blir til og kan observeres bare i forhold til andre religiøse og ikke-religiøse enheter (Krech 2023, 49; 2020, 98). Religion er ifølge ham en sosiokulturell enhet som trer frem ved å differensiere seg fra og relatere seg til andre sosiokulturelle enheter (Krech 2022, 703–704). Krech er imidlertid avventende og noe kritisk når det gjelder om en slik tilnærming kan

---

² Krügers analyse er basert på religionsdefinisjoner i tyske religions-encyklopedier gjennom tre hundre år.

kalles et paradigme. Han hevder også at «relasjonell» er i ferd med å bli et moteord (*buzzword*) (Krech 2022, 700; også Walsh mfl. 2021, 74).

Et poeng hos Krech er at når religiøse enheter observeres i forhold til andre enheter, kan disse både være religiøse og ikke-religiøse. Dette har i senere tid blitt gjort til et tema hos andre forskere. Mattias Brand fremhever for eksempel at det ikke bare er religiøse aktører og religiøse sosiale strategier som virkeliggjør religion: Slike aktører og strategier er innvevet med verdslige skikker, rutiner og teknologier (Brand 2022b, 656). Ifølge Brand er det stadig vanligere at historikere understreker det relasjonelle aspektet ved sin forskning, både når det gjelder emner og tilnærminger (656). Johannes Quack setter søkelyset spesifikt på det ikke-religiøse og skisserer et opplegg for en relasjonell tilnærming til det som han kaller «Nonreligion». Dette er fenomener som ikke betraktes som religiøse, men hvis betydning er mer eller mindre avhengig av religion, slik som for eksempel ateisme (Quack 2014).

Ikke-religiøse enheter er også en del av Niels Reehs tilnærming når han foreslår å studere religion som et relasjonelt fenomen og del av et relasjonelt felt (Reeh 2013, 265). Han spenner imidlertid opp et større lerret når det gjelder det relasjonelle. Reeh ser nemlig interreligiøse relasjoner som intet mindre enn et nytt grunnlag for en sammenlignende religionsvitenskap (Reeh 2020). I stedet for å definere religion, foreslår han en analysestrategi som tar utgangspunkt i at religioner gjennom historien har konstituert og relatert seg i forhold til minst én annen betydningsfull religion. Ifølge Reeh finner man denne type relatering allerede i den hebraiske bibelen. Religioner forholder seg til hverandre, og interreligiøse relasjoner utvikler seg der man forstår seg selv i forhold til andre. Dette innebærer at religion ikke defineres, og at religion heller ikke trenger å defineres. Ikke-religiøse enheter som spiritualisme og ateisme blir en del av det større bildet, nettopp fordi de konstituerer seg i forhold til religion og fordi religioner konstituerer seg i forhold til dem. Målet for Reeh er å reetablere det sammenlignende studiet av religion på grunnlag av interreligiøse relasjoner og ut fra dette å utvikle den best mulige analyse av dynamiske prosesser innenfor feltet religion (Reeh 2020, 67).

Også innenfor religionssosiologi luftes tanken om et nytt paradigme, og Linda Woodhead (2009) bruker begrepet «relasjonelt» når hun skal summere opp det karakteristiske ved et slikt paradigme. Ifølge henne betegner ikke religion en «ting», men «et sett av sosiale relasjoner fokusert rundt spesielle symboler (som relaterer tilhengerne til supra-sosiale vesener og realiteter) og tilhørende verdier» (118).³ Både

---

³ «[A] set of social relations focused around particular symbols (which relate adherents to supra-social beings

sosiale og symbolske relasjoner er til stede i denne måten å se religion på, og en rekke verktøy og teoretiske perspektiver kan brukes til å tolke disse relasjonene. Paradigmet begrenser seg ikke til ett teoretisk perspektiv, men er langt mer åpent når det gjelder teoretiske tilnærminger. Utgangspunktet for Woodheads tenkning er et globalt syn på religion (103, 118). Det siste er et viktig poeng, nemlig at en global, mobil og mediert verden er bakgrunn og forutsetning for fremveksten av et relasjonelt paradigme. Dette er i tråd med at endringer i religionsforståelse alltid avspeiler kulturelle og samfunnsmessige endringer, slik Otto Krogseth påpeker. Religionsbegrepet er et konstruert fortolkningsredskap, og «må forstås som en kulturintegret og samfunnsavhengig – og dermed også historisk foranderlig – størrelse» (Krogseth 2007, 68, 76).

I Stensvolds betegnelse «relativistisk paradigme» ligger det at noe sees i forhold til noe annet, og ifølge henne åpner dette paradigmet for ubegrensede muligheter. Med henvisning til hennes artikkel peker Krüger på at et relasjonelt paradigme forstår religion på en relativistisk måte (Krüger 2022, 86; Stensvold 2004, 54; se også Krech 2020, 102).⁴ Det relativistiske paradigmet, som Stensvold i sin tid introduserte, kan dermed sees som et ledd i en utvikling i retning av et relasjonelt paradigme i religionsvitenskap. Det er fortsatt ikke noe fast punkt, men det er et tydeligere fokus i dette paradigmet på et bevegelig nettverk av varierende relasjoner og interaksjoner. Det er mer vekt på sammenheng og avhengighet, men under stadig skiftende forhold og synsvinkler.

For å antyde kort hva som kjennetegner en relasjonell tilnærming eller paradigme, og hvilke aspekter som går igjen: Grunnleggende er at religion må forstås relativistisk og i forhold til vekslende sosiale, kulturelle og historiske sammenhenger (Stensvold 2004, 54; Krech 2020, 102; Krüger 2022, 85). Krech peker på tre komponenter, nemlig: «Hva (1) sees i forhold til noe annet (2), og fra hvilket sammenlignende perspektiv (3)?» Og han utdyper: «Noe er noe bare ved forskjell fra og i forhold til noe annet når det gjelder minst ett spesifikt kriterium for å være relasjonelt» (Krech 2022, 700). Relasjoner identifiseres i forhold til hverandre og inkluderer semantikk, sosiale strukturer, mentale prosesser og materielle betingelser (Krech 2020, 98–99). Religion skapes gjennom relasjoner, som hele tiden er i bevegelse – religion er ikke noe som er, men noe som blir gjort og som skjer (Woodhead 2009, 117; Krüger

---

and realities) and associated values.»

⁴ Krüger stiller videre spørsmål om det er denne relativismen som utgjør en forskjell på religionsvitenskap og tradisjonelle teologier med eksklusive krav på sannhet (Krüger 2022, 86, note 32).

2022, 81, 87). Polariteten mellom religion og ikke-religion oppheves, det er et samspill mellom religiøse og ikke-religiøse elementer og aktører (Krech 2023, 49).⁵

Hva innebærer det relasjonelle i praksis? Som et eksempel på et paradigmeskifte presenterer Krüger endrede perspektiver på tekster (2022, 84–85). Hellige tekster forstås ikke lenger som å ha en uforanderlig påvirkning og mening; i stedet innser man at deres betydninger og roller endrer seg gjennom historien og i ulike tolkningsfellesskap. Tekster dreier seg om menneskers vekslende forhold til dem (85). Et annet eksempel på en relasjonell tilnærming er Amy Whiteheads artikkel om hengivenhet til Maria-statuer i Spania der hun betegner det relasjonelle som en teoretisk tilnærming og en metode: Det er en metode for «ting», altså materielle objekter, og en relasjonell teori om objekter som personer i levd religiøs praksis (2020, 231).⁶ En slik tilnærming følger opp den såkalte «materielle vending» i humanistiske fag og får bedre frem hvordan gjenstander, i denne sammenheng Maria-statuer, blir en del av menneskelige relasjoner og aktive deltakere i religiøs praksis.

Av denne korte gjennomgangen ser vi at begrepet «relasjonell» brukes på forskjellige måter. Det treffer vår verden og noe i tiden, og anvendes derfor meget vidt i det stadium av utvikling som religionsvitenskap for øyeblikket befinner seg i. Det varierer om det relasjonelle betegner et paradigme, en faglig vending, en innfallsvinkel, et fenomen eller teori og metode. Er det mer dekkende å bruke slike mindre omfattende begreper enn paradigme? Er det for tidlig å tale om et nytt paradigme? Sammenlikner man den relasjonelle tilnærmingen og den religionsfenomenologiske, som kjenne-tegnes av essenser og vekt på guddommelighet og hellighet, kan man lett hevde at det har foregått en revolusjon à la Kuhn og at det dreier seg om to paradigmer som er grunnleggende uforenelige med hverandre.

Et annet poeng i Stensvolds artikkel er den historiske tilnærmingen i religionsvitenskap. Hun understreker, med henvisning til Michael Pye, at historiske studier av religion har vært fagets rygggrad og dominerende gjennom det meste av dets utvikling, og at det derfor, på tross av paradigmeskifter, også har vært en faglig kontinuitet (Stensvold 2004, 53). Dette går på tvers av Kuhns argumentasjon om at vitenskapelig utvikling medfører splittelser, men ifølge Stenvold henger dette sammen med at hans teorier var rigget for naturvitenskap og ikke for humaniora. Det er lett å være enig i at historiske studier har vært fagets rygggrad, men her har det også skjedd en endring i løpet av de siste årene. Historiske studier er delvis på vikende front og erstattet,

⁵ Dette er også tema i Mikael Stenmarks artikkel «Worldview Studies» (2022), der han argumenterer for å sammenligne religiøse og sekulære verdensbilder.

⁶ «A method of ‘things’: a relational theory of objects as persons in lived religious practice.»

ikke bare av en vending i retning av politikk og religion, men av samtidsstudier med religionsantropologiske og religionssosiologiske tilnærminger, noe som har bidratt til å gjøre historiske studier mer marginale i et religionsvitenskapelig studium (Brand 2022a, 619). Denne utviklingen har det nylig vært satt et kritisk søkelys på. Mattias Brand har tatt initiativet til å diskutere historikernes rolle i studiet av religion og spør hva som er merverdien av historiske studier i religionsvitenskap (Brand 2022a, 618).⁷ Han diskuterer tre innbyrdes beslektede og fruktbare forskningspraksiser som skal svare på de utfordringer som et historisk studium av religion står overfor i dag. Disse forskningspraksisene er historisering, sammenligning og teoretisering. Historisering innebærer både å kontekstualisere historiske objekter og kilder, men også å kontekstualisere forskerens egen situasjon, noe som ifølge Brand passer godt med et relasjonelt paradigme (Brand 2022b). Sammenligning beveger seg på lignende måte mellom forskerens rammeverk og historiske kilder, og teoretisering sees som en pågående prosess og ikke som noe endelig.

Sammenligning har vært et tilbakevendende tema i senere år. Michael Stausberg hevder, for eksempel, at dette er del av en reforhandling av disiplinens identitet og arv (2011, 21), og Stensvold avrunder artikkelen sin med det viktige poenget at religionsvitenskapens selvbylde er bygget på sammenligning (Stensvold 2004, 59–60). Det er enkelt å slutte seg til verdien av å opprettholde historisk forskning innenfor religionsvitenskap (Gilhus 2022), og det er lett å støtte viktigheten av en sammenlignende tilnærming der forskjeller heller enn likheter får stor plass, og av tilnærminger der forskeren er bevisst sin egen kontekst og forutsetninger.

Anne Stensvolds faglige interesser spenner vidt. De omfatter blant annet religion i NRK, dagens Maria-dyrkelse og religion på Balkan (Stensvold 1992; Eriksen og Stensvold 2002; Stensvold 2009). Når hun i sin artikkel om paradigmer fremhever det historiske og det komparative som varige verdier i religionsvitenskap, har hun i sin forskning vært et forbilde for nettopp dette. Jeg vil nevne to eksempler fra senere tid: I sin bok om graviditetens historie i kristendommen, *A History of Pregnancy in Christianity: From Original Sin to Contemporary Abortion Debates* (2015), analyserer hun denne historien fra antikken til nåtiden. I boken viser hun blant annet hvordan religiøse begreper og holdninger til enhver tid er preget av gjeldende biologiske teorier. I innledningen til boken om blasfemi, *Blasphemies Compared: Transgressive Speech in a Globalised World* (2020), viser hun både utviklingen av blasfemibegrepet gjennom tidene og hvordan kultur og religion samvirker i oppfat-

---

⁷ Mattias Brand tok nylig initiativ til et særnummer av *Journal of Religious History* (46 (4), 2022) som var viet dette temaet.

ningen av blasfemi i en global verden. Stensvolds perspektiver er historiserende og sammenlignende, og hun har en faglig nysgjerrighet og kreativitet som alltid gjør henne til en spennende forfatter og samtalepartner.⁸

Bibliografi

- Brand, Mattias. 2022a. «Introduction. Historians in the Study of Religion/s.» *Journal of Religious History* 46 (4): 617–631. <https://doi.org/10.1111/1467-9809.12910>.
- Brand, Mattias. 2022b. «Cross-Cultural Generalisation in Three Research Practices: Historicising, Comparing, and Theorising in the Study of Religion/s.» *Journal of Religious History* 46 (4): 653–674. <https://doi.org/10.1111/1467-9809.12906>.
- Eriksen, Anne og Anne Stensvold. 2002. *Maria-kult og helgendyrkelse i moderne katolisisme*. Oslo: Pax.
- Gilhus, Ingvild Sælid. 2022. «The Study of the Past and its Present Challenges in the Study of Religion.» *Journal of Religious History* 46 (4): 642–652. <https://doi.org/10.1111/1467-9809.12904>.
- Gilhus, Ingvild Sælid. 2023. «Learning from the Past.» *Method & Theory in the Study of Religion* 35 (4): 293–305. <https://doi.org/10.1163/15700682-bja10092>.
- Krech, Volkhard. 2020. «Relational Religion: Manifesto for a Synthesis in the Study of Religion.» *Religion* 50 (1): 97–105. <https://doi.org/10.1080/0048721.X.2019.1686847>.
- Krech, Volkhard. 2022. «Historical Data, Comparison, and Systematisation. Some Thoughts on the Challenges and Possibilities of Synthesising Historical and Social Scientific Approaches in the Study of Religion.» *Journal of Religious History* 46 (4): 691–706. <https://doi.org/10.1111/1467-9809.12903>.
- Krech, Volkhard. 2023. «Relational Religion: Insights and Challenges after 12 Years of the Käte Hamburger Kolleg ‘Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe.’» I *Stepping Back and Looking Ahead: Twelve Years of Studying Religious Contact at the Käte Hamburger Kolleg Bochum*, redigert av M. Freudenberg, F. Elwert, T. Karis, M. Radermacher og J. Schlamecher, 25–61. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004549319_003.
- Krogseth, Otto. 2007. «Religionsdefinisjon – et problematisk prosjekt.» I *Religion – et vestlig fenomen: Om bruk og betydning av religionsbegrepet*, redigert av Sigurd Hjelde og Otto Krogseth, 65–78. Oslo: Gyldendal.
- Krüger, Oliver. 2022. «From an Aristotelian *Ordo Essendi* to Relation: Shifting Paradigms in the Study of Religions in the Light of the Sociology of Knowledge.» *Numen* 69 (1): 61–96. <https://doi.org/10.1163/15685276-12341633>.
- Kuhn, Thomas. (1962) 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Quack, Johannes. 2014. «Outline of a Relational Approach to ‘Nonreligion.’» *Method & Theory in the Study of Religion* 26 (4–5): 439–469. <https://doi.org/10.1163/15700682-12341327>.
- Rakow, Katja. 2020. «On Bogeymen and The Promises of the Past or How to Construct a Uniform Identity: A Response to Markus Davidsen.» *NTT Journal for Theology and the Study of Religion* 74 (3): 253–262. <https://doi.org/10.5117/NTT2020.3.004.RAKO>.

⁸ Denne artikkelen har nytt godt av kommentarene til to innsiktsfulle og konstruktive fagfeller. Jeg er meget takknemlig for deres innspill og har prøvd å følge dem opp så godt jeg kan.

- Reeh, Niels. 2013. «A Relational Approach to Religious Survival Units.» *Method & Theory in the Study of Religion* 25 (3): 264–282. <https://doi.org/10.1163/15700682-12341261>.
- Reeh, Niels. 2020. «Inter-Religious Relations as a New Foundation for Comparative Religion.» *Method & Theory in the Study of Religion* 32 (1): 47–73. <https://doi.org/10.1163/15700682-12341468>.
- Stausberg, Michael. 2011. «Comparison.» I *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, redigert av Michael Stausberg og Steven Engler, 21–39. London/New York: Routledge.
- Stenmark, Mikael. 2022. «Worldview Studies.» *Religious Studies* 58 (3): 564–582. <https://doi.org/10.1017/S0034412521000135>.
- Stensvold, Anne. 1992. *Religion in Television: a View on NRK Television From 4th to 10th March 1989*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen.
- Stensvold, Anne. 1998. «Hva Kuhns vitenskapsteori kan fortelle om religionshistorisk fag-historie.» *Marburg Journal of Religion* 3 (1): 1–14.
- Stensvold, Anne. 2004. «Hunting for Paradigms in the History of Religions.» I *Unterwegs: Neue Pfade in der Religionswissenschaft: Festschrift für Michael Pye zum 65. Geburtstag*, redigert av Christoph Kleine, 47–60. München: Biblion.
- Stensvold, Anne, red. 2009. *Western Balkans: The Religious Dimension*. Oslo: Sypress forlag.
- Stensvold, Anne. 2015. *A History of Pregnancy in Christianity: From Original Sin to Contemporary Abortion Debates*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203798898>.
- Stensvold, Anne. 2020. «Blasphemies Compared: An overview.» I *Blasphemies Compared: Transgressive Speech in a Globalised World*, redigert av Anne Stensvold, 7–24. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429295560-3>.
- Walsh, Zack, Jessica Böhme og Christine Wamsler. 2021. «Towards a Relational Paradigm in Sustainability Research, Practice, and Education.» *Ambio* 50: 74–84. <https://doi.org/10.1007/s13280-020-01322-y>.
- Whitehead, Amy. 2020. «A Method of ‘Things’: a Relational Theory of Objects as Persons in Lived Religious Practice.» *Journal of Contemporary Religion* 35 (2): 231–250. <https://doi.org/10.1080/13537903.2020.1759902>.
- Woodhead, Linda. 2009. «Old, New, and Emerging Paradigms in the Sociological Study of Religion.» *Nordic Journal of Religion and Society* 22 (2): 103–121. <https://doi.org/10.18261/ISSN1890-7008-2009-02-01>.

Abstract

Anne Stensvold is one of the few researchers who has discussed the significance of Thomas Kuhn’s (1970) thinking about paradigms in relation to religious studies. In the article “Hunting for Paradigms in the History of Religions” Stensvold (2004) presents what she calls “a relativistic paradigm.” In this contribution to a Festschrift in her honor, I want to return to her ideas about paradigms in the study of religion and see them in relation to later developments in the field.

Keywords: Thomas Kuhn, phenomenological paradigm, relativistic paradigm, relational paradigm, comparison, historical approach